MEHNAT BOZORIDA KASBIY TA'LIM VA MALAKANI OSHIRISH ORQALI ISH BILAN TA'MINLASH STRATEGIYALARI

Vaxobov Ma'rufjon Malikovich
Renessans universiteti dotsenti v.b.,
pedagogika fanlari doktori (DSc)
e-mail: m.vaxobov@renessans-edu.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.21217021

Annotatsiya. *Inson kapitalini rivojlantirish masalasi bugungi globallashuv davrida har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki jahon iqtisodiyoti bilim va innovatsiyalarga asoslangan bosqichga o'tayotgan bir paytda, mamlakatning raqobatbardoshligi uning tabiiy resurslari bilan emas, balki aholisining intellektual salohiyati va malakasi bilan belgilanmoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalarining jadal rivojlanishi mehnat bozorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirib, an'anaviy kasblarning qisqarishiga va yangi, yuqori malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojning keskin oshishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa ishchi kuchining doimiy ravishda qayta tayyorlanishi va o'z bilimlarini yangilab borishini taqozo etadi.*

Kalit so'zlar: *Inson kapitali, Mehnat salohiyati, Intellektual resurs, Ta'lim tizimi, Malaka va ko'nikmalar, Sog'liqni saqlash, Mehnat bozori, Bandlik, Iqtisodiy o'sish, Raqobatbardoshlik, Innovatsiya.*

Abstract. *In the context of globalization, the development of human capital has become increasingly critical. As the global economy shifts towards a knowledge-and-innovation-driven model, national competitiveness hinges on the intellectual potential and skills of the population rather than natural resources. Furthermore, the rapid advancement of artificial intelligence and automation is reshaping the labor market, diminishing traditional occupations while intensifying the demand for highly skilled professionals. This dynamic necessitates the ongoing retraining and continuous upskilling of the workforce.*

Keywords: *Human Capital, Labor Potential, Intellectual Resource, Education System, Qualifications and Skills, Healthcare, Labor Market, Employment, Economic Growth, Competitiveness, Innovation.*

Аннотация. *В условиях глобализации развитие человеческого капитала приобретает критическое значение. Поскольку мировая экономика переходит к модели, основанной на знаниях и инновациях, конкурентоспособность страны зависит от*

интеллектуального потенциала и навыков населения, а не от природных ресурсов. Более того, быстрое развитие искусственного интеллекта и автоматизации трансформирует рынок труда, сокращая традиционные профессии и усиливая спрос на высококвалифицированных специалистов. Эта динамика требует постоянной переподготовки и непрерывного повышения квалификации рабочей силы.

Ключевые слова: *Человеческий капитал, Трудовой потенциал, Интеллектуальный ресурс, Система образования, Квалификация и навыки, Здравоохранение, Рынок труда, Занятость, Экономический рост, Конкурентоспособность, Инновации.*

Kirish Har qanday jamiyatning iqtisodiy qudrati va ijtimoiy barqarorligi uning tabiiy boyliklari yoki geografik joylashuvi bilan emas, balki eng avvalo, aholisining salohiyati bilan o‘lchanadi. Ushbu salohiyatni ifodalovchi inson kapitali tushunchasi bugungi kunda davlatlar rivojlanishining asosiy strategik resursi sifatida e’tirof etiladi. Inson kapitali — bu shunchaki mehnatga layoqatli aholi soni emas, balki ularning ta’lim darajasi, kasbiy malakasi, to‘plagan tajribasi, jismoniy va ruhiy sog‘lig‘i hamda mehnat bozorida o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqara olish imkoniyatlarining yig‘indisidir [4].

So‘nggi o‘n yilliklarda globallashuv va texnologik taraqqiyot shiddati ortib borayotgan bir paytda, an’anaviy ishlab chiqarish omillari (yer, kapital) o‘rnini bilim va innovatsiyaga asoslangan iqtisodiyot egallamoqda. Aynan shu sharoitda mamlakatlarning raqobatbardoshligi bevosita ularning inson kapitaliga kiritayotgan sarmoyasiga bog‘liq bo‘lib qoldi. Inson kapitali rivojlangan davlatlar nafaqat iqtisodiy o‘sishning yuqori sur’atlariga erishmoqda, balki ijtimoiy tengsizlikni qisqartirish, aholi bandligini ta’minlash va iqtisodiy zarbalarga chidamlilikni oshirishda ham muvaffaqiyat qozonmoqda.

Inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish esa o‘z-o‘zidan yuz bermaydigan, murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. Bu jarayon davlat va jamiyatning kompleks yondashuvini talab qiladi. Avvalo, ta’lim tizimi— bu poydevor hisoblanadi. Sifatli va hamma uchun ochiq bo‘lgan ta’lim orqali yosh avlod nafaqat zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladi, balki mustaqil fikrlash va umrbod o‘rganish qobiliyatini ham shakllantiradi [2].

Biroq, inson o‘z bilimini mehnat bozorida qo‘llay olishi uchun uning sog‘lom bo‘lishi muhim. Shu bois, sog‘liqni saqlash tizimi inson kapitalining ajralmas tarkibiy qismidir. Sog‘lom avlodgina yuqori mehnat unumdorligiga erishib, iqtisodiyotga faol hissa qo‘sha oladi. Shu bilan birga, huquqiy tizim va mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi mexanizmlar ham muhim rol o‘ynaydi. Inson huquqlari kafolatlangan, adolatli mehnat sharoitlari yaratilgan va tadbirkorlik erkinligi ta’minlangan muhitdagina inson o‘z salohiyatini to‘liq namoyon qila oladi [5]. Nihoyat, iqtisodiyotning o‘zi ham bu kapitalni talab qilishi va undan unumli foydalana olishi kerak. Barqaror iqtisodiy siyosat yangi ish o‘rinlari yaratish, innovatsion tarmoqlarni rivojlantirish va malakali kadrlarga bo‘lgan talabni shakllantirish orqali inson kapitalini amaliyotga tatbiq etadi [1].

Maqsad: Bugungi kunda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri-inson kapitali hisoblanadi. Mehnat bozorida samarali ishlab chiqarish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda kadrlar salohiyatining rivojlantirilishi muhim ahamiyatga ega. Shu bois, kasbiy ta’lim va malakani oshirish orqali inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish, shuningdek, aholini ish bilan ta’minlash masalasi zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy strategiyalarda markaziy o‘rinni egallaydi.

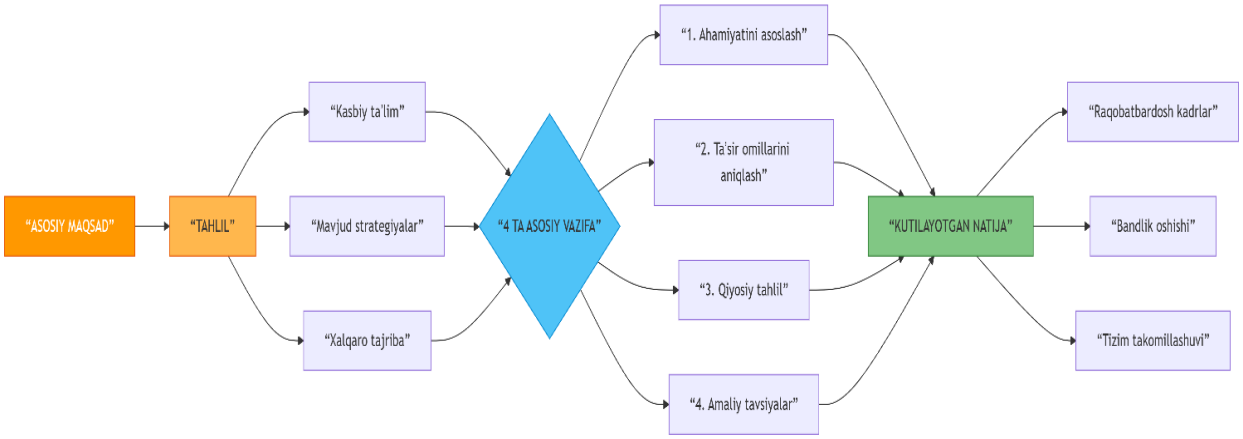
Mavjud tajribalar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy ta’lim va malakani oshirish nafaqat ishchi kuchining malakali bo‘lishiga, balki mehnat bozorida raqobatbardoshlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Shu bois, ushbu maqola orqali maqsad — kasbiy ta’lim va malaka oshirishning mehnat bozoridagi inson kapitalini rivojlantirishdagi strategik ahamiyatini kompleks tahlil qilish, shu yo‘sinda samarali ish bilan ta’minlash mexanizmlarini aniqlash va ularni takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Bu maqsad quyidagi vazifalar orqali amalga oshiriladi:

Kasbiy ta’lim va malaka oshirishning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini o‘rganish;

Mehnat bozorida inson kapitalini rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy strategik omillarni aniqlash;

Mavjud strategiyalarni tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash;

Amaliy tavsiyalar orqali ish bilan ta’minlash va kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini taqdim etish.

O‘rganilganlik darajasi: Mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlar 1960-yillardan boshlab shakllana boshlagan. G. Bekker (1964) tomonidan asos solingan inson kapitali nazariyasi ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi bog‘liqlikning nazariy asosini yaratdi. Keyinchalik 1970-yillarda signal nazariyasi va segmentlashgan mehnat bozori nazariyalari paydo bo‘lib, ular ta’limning ish haqiga ta’sirini turlicha izohladi. So‘nggi yillarda esa individual va institutsional yondashuvlarni birlashtiruvchi integrativ konsepsiyalar shakllanmoqda.

Xalqaro miqyosdagi empirik tadqiqotlar, xususan, Ye. Xanushek va hamkasblari (2017) tomonidan o‘tkazilgan PIAAC ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatdiki, kasbiy ta’limning samaradorligi yoshga bog‘liq ravishda farqlanadi: yoshlik davrida kasbiy ta’lim afzalroq bo‘lsa, keksa yoshda umumiy ta’lim afzalligi kuzatiladi. Gryonning va Kriyesi (2022) tadqiqotlariga ko‘ra, amaliy kasbiy ta’lim mehnat bozoriga kirishda barqarorlikni ta’minlaydi, biroq umumiy bilim va ko‘nikmalar uzoq muddatli yuqori martaba o‘sishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [7].

Rivojlanayotgan mamlakatlarda kasbiy ta’lim samaradorligi bo‘yicha bir qator randomizatsiyalangan nazorat sinovlari o‘tkazilgan (Attanasio va boshq, 2011; Blattman va boshq., 2014; Bandiyera va boshq., 2020). Osiyo mamlakatlaridan Koreya Respublikasi tajribasi (Shim va boshq., 2020) yosh, jins, ta’lim soatlari va ta’lim mazmuni kabi omillar bandlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan [9]. Germaniya kabi rivojlangan mamlakatlarda esa kompaniyalar malakali ishchilar tanqisligidan shikoyat qilayotgani bilan birga, 2022-yilda 68 868 ta kompaniya ta’lim o‘rinlarini to‘ldira olmagan (Bellmann va Xelmrich, 2026).

Mavzuning o‘rganilganlik darajasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, nazariy asoslar va rivojlangan mamlakatlar tajribasi yuqori darajada o‘rganilgan bo‘lsa, rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, Markaziy Osiyo va O‘zbekiston kontekstida tadqiqotlar yetarli emas. Post-pandemiya davrida kasbiy ta’lim transformatsiyasi, sun’iy intellektning ta’siri, yashil iqtisodiyotga o‘tish sharoitida strategiyalar va norasmiy sektor bilan bog‘liq masalalar istiqbolli tadqiqot yo‘nalishlari bo‘lib qolmoqda. Bu esa mavzuning dolzarbligini va qo‘shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zaruratini ko‘rsatadi.

Natijalar: Olib borilgan nazariy va tahliliy tadqiqotlar kasbiy ta’lim va malaka oshirish tizimi mehnat bozorida inson kapitalini rivojlantirishning muhim strategik omillaridan biri ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot jarayonida xalqaro tajribalar, ilmiy adabiyotlar va mehnat bozoridagi zamonaviy tendensiyalar tahlil qilinib, quyidagi asosiy natijalarga erishildi.

Birinchidan, inson kapitalini rivojlantirishda ta’lim tizimining hal qiluvchi o‘rni aniqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikmalar ham katta ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan kasbiy ta’lim tizimi yoshlarni mehnat bozori talablariga mos ravishda tayyorlashda asosiy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida amaliy mashg‘ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti va korxonalar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Ikkinchidan, malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlari aholining mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishda muhim vosita ekanligi aniqlandi. Ilmiy manbalar va xalqaro tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, texnologiyalar tez rivojlanayotgan sharoitda ishchi kuchining doimiy ravishda bilim va ko‘nikmalarini yangilab borishi zarur. Bu esa umrbod ta’lim konsepsiyasini amalga oshirishni talab qiladi. Malaka oshirish kurslari va kasbiy qayta tayyorlash dasturlari ishsizlik darajasini kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini egallash imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, kasbiy ta’lim muassasalari va mehnat bozori o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati aniqlandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ko‘p hollarda ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan kadrlar mehnat bozoridagi real talablarga to‘liq mos kelmaydi. Shu sababli ta’lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat organlari o‘rtasidagi institutsional hamkorlikni kuchaytirish muhim hisoblanadi. Dual ta’lim tizimini joriy etish, ishlab chiqarish amaliyotini kengaytirish va korxonalar ishtirokida o‘quv dasturlarini ishlab chiqish orqali bu muammoni hal etish mumkin.

To‘rtinchidan, inson kapitaliga investitsiya kiritish iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil ekanligi asoslandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim, sog‘liqni saqlash va kasbiy tayyorgarlik sohalariga yo‘naltirilgan sarmoyalar mehnat unumdorligini oshirishga va iqtisodiy rivojlanish sur’atlarini tezlashtirishga xizmat qiladi. Inson kapitali rivojlangan mamlakatlarda iqtisodiy barqarorlik darajasi yuqori bo‘lib, innovatsiyalarni joriy etish jarayoni ham tez kechadi.

Beshinchidan, raqamli texnologiyalar va innovatsion ta’lim usullarini joriy etish kasbiy ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Onlayn ta’lim platformalari, raqamli resurslar va masofaviy ta’lim imkoniyatlari aholining keng qatlamlarini ta’lim jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Bu esa ayniqsa chekka hududlarda yashovchi aholi uchun ta’lim imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Oltinchidan, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar inson kapitalini rivojlantirish strategiyalarini doimiy ravishda yangilab borishni talab qilishi aniqlandi. Sun’iy intellekt, avtomatlashtirish va

raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ayrim an’anaviy kasblarning qisqarishiga, yangi kasblar va mutaxassisliklarga bo‘lgan talabning ortishiga olib kelmoqda. Shu sababli ta’lim tizimi mehnat bozoridagi o‘zgarishlarga tez moslashuvchi mexanizmlarni ishlab chiqishi zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari kasbiy ta’lim va malaka oshirish tizimini takomillashtirish orqali inson kapitalini samarali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi. Bu esa aholi bandligini oshirish, mehnat bozoridagi muvozanatni ta’minlash va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa: Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inson kapitali zamonaviy jamiyatning iqtisodiy o‘sishi, ijtimoiy barqarorligi va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy strategik resurs hisoblanadi. Mehnat bozorida yuz berayotgan jadal o‘zgarishlar, texnologik transformatsiya va sun’iy intellektning keng joriy etilishi an’anaviy kasblarga bo‘lgan talabni kamaytirib, yuqori malakali, moslashuvchan va doimiy rivojlanishga tayyor mutaxassislarga ehtiyojni kuchaytirmoqda. Bu esa kasbiy ta’lim va malaka oshirish tizimining strategik ahamiyatini yanada oshiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, kasbiy ta’lim nafaqat yoshlarni mehnat bozoriga tayyorlash, balki ishchi kuchining raqobatbardoshligini oshirish, ishsizlikni kamaytirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda ham muhim vositadir. Shu bilan birga, malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlari aholining mehnat bozoridagi o‘zgarishlarga moslashish imkoniyatini kengaytiradi. Ushbu jarayonlarning muvaffaqiyati esa ta’lim muassasalari, ish beruvchilar va davlat o‘rtasidagi samarali hamkorlikka bevosita bog‘liq.

Xalqaro tajribalar, jumladan, Germaniya, Koreya Respublikasi va boshqa rivojlangan mamlakatlar misolida ko‘rilganidek, dual ta’lim tizimi, amaliy ko‘nikmalarga asoslangan o‘quv dasturlari va umrbod ta’lim konsepsiyasi inson kapitalini rivojlantirishda yuqori natijalar bermoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, O‘zbekiston uchun ham mazkur yondashuvlarni milliy sharoitlarga moslashtirgan holda joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga faol joriy etish, onlayn platformalar va masofaviy ta’lim imkoniyatlaridan keng foydalanish aholining barcha qatlamlari, jumladan, chekka hududlarda yashovchi fuqarolar uchun ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu esa ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va inson kapitalidan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy ta’lim va malaka oshirish orqali inson kapitalini rivojlantirish nafaqat iqtisodiy o‘sishning, balki ijtimoiy barqarorlik va farovonlikning ham asosiy omilidir. Bu yo‘nalishdagi strategik yondashuvlarni takomillashtirish, ta’lim sifatini oshirish va mehnat bozori ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash tizimini shakllantirish mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduraxmonov, K. X., & Ismailova, N. (2021). O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish: muammo va yechimlar. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, 5(1), 45-52.
2. Gryonning, M., & Kriyesi, X. (2022). Ta’lim va mehnat bozori: umrbod ta’lim strategiyalari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
3. Karimov, N. (2023). O‘zbekiston mehnat bozorida kasbiy ta’limning roli va istiqbollari. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi, 2(14), 33-41.
4. Shadrikov, V. D. (2019). Professionalnыe sposobnosti i razvitiye chelovecheskogo kapitala. Moskva: Logos.

5. Attanasio, O., Kugler, A., & Meghir, C. (2011). Subsidizing Vocational Training for Disadvantaged Youth in Colombia: Evidence from a Randomized Trial. American Economic Journal: Applied Economics, 3(3), 188–220.
6. Bandiera, O., Buehren, N., Burgess, R., Goldstein, M., Gulesci, S., Rasul, I., & Sulaiman, M. (2020). Women’s Empowerment in Action: Evidence from a Randomized Control Trial in Africa. American Economic Journal: Applied Economics, 12(1), 210–259.
7. Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press.
8. Bellmann, L., & Helmrich, R. (2026). Fachkräftemangel und unbesetzte Ausbildungsplätze in Deutschland: Ursachen und Herausforderungen. Zeitschrift für ArbeitsmarktForschung, 59(1), 1–22.
9. Blattman, C., Fiala, N., & Martinez, S. (2014). Generating Skilled Self-Employment in Developing Countries: Experimental Evidence from Uganda. The Quarterly Journal of Economics, 129(2), 697–752.
10. Hanushek, E. A., Schwerdt, G., Woessmann, L., & Zhang, L. (2017). General Education, Vocational Education, and Labor-Market Outcomes over the Life-Cycle. Journal of Human Resources, 52(1), 48–87.
11. Shim, J., Kim, J., & Lee, C. (2020). Vocational Education and Training in Korea: Improving Labour Market Outcomes for Youth. Asian Journal of Education and Training, 6(3), 456–468.
12. OECD. (2023). OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition. Paris: OECD Publishing.